

Flodr, Miroslav

Problémy klasifikace filigránů

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1968, vol. 17, iss. C15, pp. [141]-147

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102366>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MIROSLAV FLODR

PROBLÉMY KLASIFIKACE FILIGRÁNŮ

Moderní bádání o filigránech prošlo od dob Briquetových plodným a po mnoha stránkách zajímavým vývojem. Zejména období po druhé světové válce před stavuje pro tuto vědní oblast zvlášť výraznou a progresivní etapu badatelské práce. K jejím základním charakteristickým rysům nesporně patří zvýšený zájem o teoretické otázky, důraz na systematicčnost výzkumné práce a úsilí o úzkou mezinárodní spolupráci.¹ Analýza dosavadních poznatků v konfrontaci s problémy, s nimiž se setkává současné bádání, nutně odkryla řadu nedostatků v našich znalostech i v dosud užívaných metodických postupech, nedostatků o to závažnějších, že se namnoze dotýkají otázek zásadní povahy a důležitosti. Jako nezbytný předpoklad dalšího pokroku filigranologie ukázala se tak zejména nutnost zevrubného objasnění obsahu a vývoje základních jevů, detailního zpracování filigranologické terminologie, zavedení exaktnějších metod při identifikaci filigránů, uplatnění promyšleného a soustavného postupu při výzkumu pramenů, dosažení dokonalejší organizace filigranologické práce, zvláště v měřítku mezinárodním atd. K těmto prvořadým úkolům nepochybně patří i problém klasifikace filigránů, především pro svůj stěžejní význam při základním zpracování rozsáhlé filigranologické látky. Navíc pak jde o otázku, v níž se dosud projevuje přílišná volnost kritérií a tím i nejednotnost postupu.

Pro klasifikaci filigránů přichází v úvahu řada možností. Filigranologická praxe nejčastěji aplikovala třídění věcné (podle ikonografického obsahu filigránů), abecední (podle názvů obrazových motivů), chronologické či teritoriální. Užíla však i taková hlediska, jako je např. utřídění filigránů podle jednotlivých písemností (rukopisů, tisků ap.). Každý z těchto systémů má přirozeně své přednosti i zápory, má, resp. může mít, v konkrétních případech své oprávnění či jistou sféru svého užití. Zde je třeba si uvědomit dva obecně známé principy zásadní důležitosti. Především to, že třídící systém musí respektovat povahu a strukturu vlastního materiálu a přihlížet k zaměření sbírky. Na druhé straně pak fakt, že žádná, byť sebedokonalejší klasifikace není schopna postihnout v téže kvalitativní rovině všechny stránky daného jevu a vyhovět tak existující mnohostrannosti hledisek. Proto bude vždy nutné volit za hlavní klasifikaci takový systém, který nejlépe odpovídá charakteru látky, a ostatní v úvahu přicházející hlediska uspokojit pomocnými rejstříky.

Z uvedených systémů je utřídění filigránů podle jednotlivých písemností příliš specifické, než aby se častěji uplatnilo přímo ve filigranologické praxi. Setkáváme se s ním hlavně v různých soupisech rukopisů či tisků. V takových případech bývá však jeho užití spíše důsledkem mechanického pojetí, než promyšleného postupu.² Mnohem pozoruhodnější, protože podstatě věci adekvátnější, jsou kla-

sifikace podle systému chronologického a teritoriálního. Každá z nich se opírá o jeden z jevů, které mají pro zařazení filigránu eminentní význam. V tom také tkví jejich nesporná přednost, neboť třídící princip a na jeho základě rozpracované schéma řeší současně základní otázky časové či místní (až po jednotlivé papíry) provenience filigránů. Aplikace takových postupů na uspořádání různých sbírek filigránů je také daleko běžnějším zjevem. Můžeme je nalézt ve starších i novějších filigranologických dílech, ať již to jsou např. publikované soubory Lichačevovy, Hcawoodovy, Labarreovy, Volpicellovy či jiných dalších autorů. Je jistě poněkud paradoxní, že právě na těchto pracích jsou nejlépe patrné nedostatky i hranice možností zmíněných klasifikačních soustav. Ukazuje se, že nejvlastnější sférou jejich užití mohou být jen určité, přesně a spíše úzeji vymezené časové úseky a teritoriální oblasti. Rozhodně je nelze volit za hlavní třídící princip u široce pojatých souborů či dokonce u velkých, obecně zaměřených kolekcí. Podstata těchto systémů je totiž velmi náročná a jejich důsledná, do detailů nezbytně jdoucí realizace neobyčejně obtížná. Zatím není v silách filigranologie, aby mohla u každého filigránu spolehlivě a přesně určit jeho časovou i místní provenienci. Řada takto nezařazených filigránů bývá zejména u obsáhlých celků ne právě malá. Nepřesné či vůbec chybné určení vede tak často k dalekosáhlému odtržení filigránů provenienčně příbuzných, což přirozeně znamená vážné narušení celého principu. Na druhé straně pak tyto specificky pojaté systémy nesmírně ztěžují praktické využití velkých sbírek, neboť filigrány téhož či příbuzného ikonografického obsahu a provedení jsou roztrženy (a tak často zasuty) mezi stovkami a tisíci jiných filigránů. Takový nedostatek nemohou přirozeně pomocné rejstříky nikdy plně odstranit. Není sporu o tom, že uvedené a jim podobné speciální klasifikace mohou mít v určitých případech své oprávnění, že poskytují zajímavé a po mnoha stránkách užitečné pohledy na obsáhlou a rozmanitou filigranologickou látku. Ovšem právě pro specifičnost svého přístupu nejsou vhodným třídícím principem pro základní, obecnou klasifikaci filigránů. Na této úrovni budou vždy plnit druhotnou funkci, ať již fakticky realizovanou či vyjádřenou pouze formou pomocných rejstříků. Klasifikační schéma základního utřídění filigranologických sbírek musí vycházet z podstaty filigránu jako obrazového znamení a respektovat všechny hlavní znaky jeho ikonografického charakteru. Třídícím principem se tak stává zobrazený motiv v celé proměnlivosti a rozmanitosti svého projevu, tudíž jev ve svém jádře exaktně postižitelný.

Klasifikace filigránů na základě jejich obrazových motivů nachází také stále obecnější uplatnění. Přitom realizace takto založeného systému bývá dosti různorodá, ať již jde o rámcovou strukturu či o její detailní propracování. V prvním případě se v zásadě uplatňují dva postupy. Jeden z nich je nejvýrazněji reprezentován Briquetem v jeho dnes již proslulém díle *Les Filigranes*. Opírá se o abecední uspořádání názvů motivů, při čemž užitým jazykem je zde francouzština. Druhý postup volí schéma věcného utřídění filigránů do obecných skupin podle obsahové příbuznosti motivů. Oba způsoby mají přirozeně své zastánce i odpůrce. Jestliže mnozí považují za nejprůhodnější Briquetův abecední systém, projevuje se v tom jistou měrou i vliv Briquetovy autority a stálého obdivu jeho monumentálnímu dílu. Nelze totiž nevidět, že tento systém klade vážné překážky jeho obecné srozumitelnosti a použitelnosti. Přirozená jazyková různorodost vtiskuje sbírkám filigránů (i téže struktury) jako celku vždy jinou podobu, nehledě již k vlastním jazykovým potížím. Toho jsou si ostatně dobře vědomi i sami stoupenci systému. Snaží se odstranit tuto potíž zavedením obecně platné mezi-

národní terminologie. V úvahu přitom přichází buď přímo francouzská terminologie,³ díky rozšířenosti Briquetova díla běžně známá, nebo latinská terminologie po vzoru jiných vědních disciplín. I když by tato cesta byla jistým krokem vpřed (samozřejmě za předpokladu, že se podaří tento ne právě snadný záměr v celém jeho rozsahu realizovat), neodstraní plně potíže. Navíc pak zde zůstane fakt, že abecední systém je pro zvolený princip utřídění filigránů cizím, příliš mechnicko-nickým hlediskem. Považe věci mnohem více hoví věcný systém, vycházející přirozeně ze širě a charakteru obrazových znamení filigránů.

Aplikace tohoto druhého systému je v moderní filigranologické praxi běžná. Realizace hlavní myšlenky — spojovat filigrány podle příbuznosti jejich motivů v obecné skupiny a z nich vytvořit strukturu systému — je při vši přirozené rámcové podobnosti výsledku v konkrétním provedení dosti různorodá. Bylo by možné to demonstrovat na celé řadě zajímavých příkladů od Kirchnera či Piekosiňského až do současnosti. Pro ilustraci snad postačí upozornit alespoň na tři návrhy. Především je to Weissův systém, realizovaný na sbírce filigránů v Deutsches Papiermuseum v Lipsku, ze známých klasifikací tohoto druhu nejširší, postarádající však pevnější systematiku.⁴ Daleko sevřenější a promyšlenější působí schéma Labarrcovo.⁵ Nejpropracovanější v tomto směru je však návrh Piccardův, užitý a ověřený na jedné z nejzajímavějších moderních filigranologických sbírek ve Státním archivu v Stuttgartu.⁶

Věcná klasifikace filigránů podle jejich obrazových motivů je nejpřirozenější a tak i nejschůdnější cestou základního uspořádání filigranologických sbírek. Filigrán jako obrazové, tudíž optické znamení je jev obecně srozumitelný (ať již jde o konkrétní jeho projev či o postižení jeho příbuzenských vztahů) a mělo by být samozřejmě, že tato vlastnost bude také náležitým způsobem využita při určení třídícího principu (který má být takový, aby umožňoval s n a d n é u o b e c n é zpřístupnění každé sbírky). Jestliže tomu tak doposud není, má to své příčiny, z nichž mnohé jsou ryze subjektivního rázu. Je zde ovšem jeden důvod obecnější platnosti — ne vždy dostatečná ujasněnost hlavní funkce filigranologické sbírky. Nežřídká totiž dochází k záměně mezi sbírkou jako určitým dokumentačním souborem a sbírkou jako zdrojem poznatků, které lze získat z různých hledisek na základě jejího zpracování, její interpretace. Vlastním cílem sbírky samé bude vždy dokumentační poslání, snaha zachytit v dané sféře co nejúplněji a nejpřehledněji filigranologický materiál, aby mohl kdykoliv snadno a rychle sloužit při základní identifikaci filigránu. Má-li se ovšem věcná klasifikace stát plně vhodným třídícím principem, je třeba, aby se zbavila dosavadních chyb a nedostatků. Zejména je nutné odstranit existující libovůli při stanovování třídících schémat, nejasnost vymezení základních skupin a nedostatečně propracovanou systematiku, příliš podléhající individuální skladbě konkrétní sbírky. Nezbytným úkolem zde tudíž bude propracování obecně závazné klasifikace, a ta může pochopitelně vyplynout jen ze širší konzultace předních odborníků v měřítku mezinárodním. Je samozřejmě, že takový pokus musí vycházet z všestranného poznání povahy filigránů jako obrazových znamení v celé šíři jejich značné variability. Neméně samozřejmý by však měl být požadavek, aby se více než dosud přihlíželo k poznatkům a zkušenostem s obdobnou, dnes již dostatečně propracovanou a ověřenou soustavou heraldickou.⁷ I když zajisté nelze klást rovnítko mezi filigrán a heraldický znak, přece jen zde nacházíme mnoho společných rysů. Citlivá a promyšlená aplikace heraldické soustavy, respektující odlišný charakter filigránů a přihlížející k specifickým potřebám filigranologie, by

nepochybně velmi prospěšně ovlivnila úsilí o vypracování obecně závazné, systematicky propracované a srozumitelné klasifikační soustavy.

Problém klasifikace filigránů není přirozeně jen otázkou volby základní struktury třídícího schématu. Značná proměnlivost tvarů jednotlivých obrazových motivů klade před filigranologii neméně nálehavý úkol dílčího propracování systému. V zásadě tudíž jde o postižení všech modifikací téhož motivu na základě jejich tvarové příbuznosti, resp. odlišnosti, při čemž řídícím principem zde vždy bude hierarchizace prvků, postupující od obecného k jednotlivému. Pro moderní filigranologii má v tomto směru základní význam třídění Briquetovo, použité poprvé v jeho díle *Les Filigranes*.⁸ Briquet zahrnul všechny filigrány téhož obrazového motivu pod pojem *la famille*. Takto vymezený soubor členil do tříd, sestávajících z různorodých skupin tvarově odlišných filigránů téže místní proveniencie. Skupinu pak tvoří jednotlivé typy, jejichž pojítkem při různosti tvarů je příslušnost k téže papírně. Nejnižší články představují varianty (*variétés identiques, similaires, divergentes*), postihující drobné nuance každého typu. Briquetovo schéma, v jádře velmi dobře postihující podstatu věci a vyhovující potřebám přesně vymezené hierarchie znaků, stalo se základem pro celou moderní filigranologickou klasifikaci. U řady sbírek bylo aplikováno beze změny, u jiných bylo rozmanitým způsobem modifikováno. Namnoze přitom šlo v podstatě o odlišné terminologické vyjádření zaváděných skupin, nechyběly však snahy o daleko detailnější propracování třídícího systému.⁹ Podobné záměry nepokročily však ani v jedné z těchto tendencí tak daleko, aby prokázaly vážnější mezery v Briquetově soustavě a zdůraznily tak potřebu její hlubší přestavby.

Opodstatněnost podrobnějších schémat je zajisté nepochybná tam, kde si toho vyžaduje přímo samo specifické zaměření práce či zvláštní (tj. především složitý a rozmanitý) charakter obrazového motivu. Ovšem jako v předchozích případech, i zde je třeba zdůrazňovat proti specifičnosti hledisek obecné potřeby a použitelnosti. Jednoduchost, pochopitelně při zachování nezbytné šíře diferenciatní schopnosti, je i pro tuto část klasifikace filigranologických sbírek nutnou podmínkou a Briquetův přístup jí také celkem splňuje. Je zajisté možné uvažovat o jistém přetvoření skupin či o změně jejich nomenklatury. V tomto směru lze souhlasit s názorem Gerardyho,¹⁰ že je celkem lhostejné, jak jednotlivá oddělení a jejich části označíme, a to potud, že vždy budeme požadovat, aby takové schéma bylo přesné ve vymezení skupin, terminologicky srozumitelné a jednotné, tj. obecně použitelné a také používané. S přihlédnutím k dosavadním názorům, jejich aplikaci a zkušenostem odtud plynoucím jeví se jako nejprůhodnější třídění: druh—skupina—typ—varianta.¹¹

Druh jako základní, nejšířší vymezení zahrnuje všechny filigrány téhož obrazového motivu. Z hlediska klasifikační soustavy jako celku představuje v jistém smyslu spojovací článek mezi její obecnou (základní) a speciální (detailní) třídící částí — co v prvním případě tvoří hierarchicky nejnižší stupeň, nejužší vymezený jev, znamená v případě druhém v maximální šíři pojaté společenství. Vlastní diferenciací je na této úrovni spjata teprve s pojmem skupiny. Jím je vymežován soubor typů, které vykazují řadu společných znaků. Tato příbuznost bývá zpravidla¹² výsledkem téže místní proveniencie. Typ označuje filigrány velmi si navzájem podobné (s minimálním množstvím odchylek) a pocházející zpravidla z téže papírny. Nejnižší postižitelný vztah pak vyjadřují varianty.¹³

Přibližně v těchto intencích by se měly pohybovat úvahy při volbě vhodné klasifikační soustavy pro filigranologické sbírky. V našem případě, jak je patrné,

nikterak nešlo o vypracování podobného systému v celé jeho šíři a složitosti. Každý takový izolovaně pojatý pokus by jen rozmnožil dnes již takřka nepřehlednou řadu podobných třídících schémat. Co současná filigranologie v této oblasti potřebuje, je jednotnost hledisek a postupu. Jestliže se dnes ve filigranologii počítuje velmi naléhavě potřeba úzké mezinárodní spolupráce, pak je jí třeba především na poli evidence a zpřístupňování filigránů. Jednotnost postupu by zde odstranila nejednu překážku a těžkosti spojené s identifikací filigránů, umožnila by snadší přehled po dosud známé látce a připravila by také půdu ke generální evidenci filigránů.

POZNÁMKY

- 1 Výrazem těchto snah je nejen tématické zaměření dnes již velmi bohaté literární produkce, ale též neobyčejně živý ruch v oblasti výzkumné, ediční a zejména organizační. Není pochopitelně možné v této souvislosti a na tomto místě ilustrovat naznačené skutečnosti v náležitém rozsahu konkrétnějším uváděním prací, autorů či realizovaných akcí. Lze však alespoň upozornit na některé osobnosti a instituce, které stojí v popředí tohoto dění. Většina předních světových badatelů o dějinách papíru je dnes sdružena v mezinárodní organizaci Internationale Arbeitsgemeinschaft der Papierhistoriker (IPH), která se na svých pravidelných kongresech zabývá aktuálními vědeckými problémy dějin papíru a filigranologie. Jejím organizačním střediskem je známá Forschungsstelle Papiergeschichte v Mohuči. Časopis tohoto ústavu, *Papiergeschichte*, zatím jediné periodikum speciálně zaměřené na dějiny papíru, soustřeďuje kolem sebe významné evropské i zámořské odborníky, pohotově reaguje a pomáhá svými příspěvky řešit naléhavé sporné otázky, informuje o všech důležitých událostech v této vědní oblasti, přináší cenné bibliografické přehledy atp. Mimořádnou důležitost má dále velkoryse pojatá ediční řada *Monumenta Chartae Papyraceae Historiam Illustrantia*, kterou od r. 1950 vydává *The Paper Publications Society* v Hilversumu a v níž byly publikovány obsáhlé sbírky filigránů prvořadě důležitosti (Heawoodova, Zonghiho, Tromoninova, sbírky filigránů papíren ruských, anglických, z býv. Rakouska-Uherska aj.). K nejprogressivnějším badatelům, kteří se v tomto období zabývají problémy filigranologické teorie i praxe, patří A. F. Gasparinetti, E. J. Labarre, G. Liljedahl, W. Weiss, V. Mošin, zejména pak G. Piccard a T. Gerardy.
- 2 Výjimečně se tento postup uplatnil i v některých filigranologických sbírkách (srov. např. u Lichačeva).
- 3 Výrazem těchto snah jsou cizojazyčné terminologické rejstříky, pořízené k Briquetovu dílu *Les Filigranes* v r. 1952. Srov. MCHPHI II. *The Briquet Album. A miscellany on Watermarks*, supplementing Dr. Briquet's *Les Filigranes*, by various paper scholars. Hilversum 1952: A. Schultze, *Index of Watermarks to Briquet's Les Filigranes*, in German, str. 127 až 130; E. J. Labarre, *Index...*, in English, str. 131–137; G. A. N. Ottochian, *Index...*, in Italian, str. 146–154. Právě tyto pokusy, zejména ne zcela zdařilý pokus německý, však velmi názorně ukazují na obtížnost takové cesty.
- 4 K. Th. Weiss, *Handbuch der Wasserzeichenkunde*. Bearbeitet und hrsg. v. W. Weiss. Leipzig 1962, str. 258: 1. Ochsenkopf — 2. Gotisches P — 3. Horn, Posthorn — 4. Krone — 5. Adler — 6. Lilie — 7. Wappen — 8. Schellenkappe — 9. Schlängle — 10. Pro Patria — 11. Tannenbaum — 12. Stab — 13. Pflanzenwelt — 14. Tiere — 15. Fabelwesen — 16. Sonne, Mond, Sterne — 17. Menschliche Gestalten — 18. A la mode — 19. Bildnisse — 20. Körperteile — 21. Frommes Papier — 22. Bischof — 23. Sinnbilder — 24. Berge, Bauten — 25. Schiffe — 26. Luftballon — 27. Reichsapfel, Kreis, Herz — 28. Hausergät — 29. Handwerkzeug — 30. Waffen — 31. Zepter — 32. Musik — 33. Sinnbilder — 34. Unerklärbare Wasserzeichen — 35. Briefpapier, Zeilenpapier — 36. Einzelbuchstaben — 37. Namenbuchstaben — 38. Buchstabenverbindungen — 39. Meistermarken — 40. Ankermarke — 41. Namen — 42. Zahlen — 43. Wasserzeichen in Wertpapier — 44. Weisheit in Wasserzeichen — 45. Wasserzeichen im Stempelpapier — 46. Fehler in Wasserzeichentechnik — 47. Zierpapier, Randleisten, Wasserzeichenmusterung — 48. Politische Wasserzeichen — 49. Wasserzeichen im Druckpapier — 50. Zeichenloses Papier.
- 5 G. Piccard, *Die papiergeschichtliche Sammlung und ihre Ordnung*. *Papiergeschichte* 15 (1965), str. 18: 1. Gebrauchsgegenstände, Werkzeug — 2. Waffen — 3. Tiere, Vögel, Fische, mythologische Gestalten — 4. Blumen, Früchte, Gewächse — 5. Namen, Buchstaben — 6.

Geometrische und architektonische Figuren — 7. Religiöse Symbole — 8. Wappen — 9. Herrscherinsignien — 10. Himmelskörper — 11. Teile des menschlichen Körpers — 12. Kleidungsstücke.

⁶ Tamtéž, str. 18—19:

I. Ungegenständliche Zeichen:

Gruppe A 1 Buchstabe

Gruppe B 2 und mehr Buchstaben

Gruppe C Geometrische Figuren, doch Kreuz, Stern usw. siehe Gruppe K; Kaufmannszeichen

II. Heraldische Zeichen:

Gruppe D Wappenschilde mit Heroldstücken, Wappenschilde mit Oberwappen

Gruppe E Zusammenstellung aller (auch nicht heraldischen Figuren) im Schild (Spitz- und Rundschild)

Gruppe F Gemeine Figuren: Dreiberg

Gruppe G Gemeine Figuren: Lilie

Gruppe H Gemeine Figuren: Krummstab (Baselstab)

Gruppe I Gemeine Figuren: Schlüssel

Alle anderen Gemeinen Figuren siehe unter den entsprechenden Bezeichnungen in den Gruppen K—Z

III. Kosmische, geistliche und weltliche Sinnzeichen ausser Wappen; Fabelgestalten:

Gruppe K Kosmische Zeichen: Sonne, Mond, Stern

Geistliche und weltliche Sinnzeichen: Kreuz, Tiara, Mitra, Engel u. a. m. (Krummstab siehe H); Reichsapfel (Krone siehe L)

Gruppe L Krone

Gruppe M Fabelgestalten: Greif, Einhorn, Drache, Fortuna, Sirene u. a. m.

IV. Darstellungen aus dem Pflanzenreich:

Gruppe N Blat, Blüte (Blume), Ast, Baum, Frucht (Lilie siehe G)

V. Darstellungen aus dem Tierreich

Gruppe O Schlangen

Gruppe P Krebstiere, Insekten, Fische

Gruppe Q Vögel

Gruppe R Vierfüssler (Säugetiere): Geweih (doch Horn siehe W), Kopf (doch Ochsenkopf siehe S)

Gruppe S Vierfüssler (Säugetiere): Ochsenkopf

Gruppe T Vierfüssler (Säugetiere): Halbfigur, ganze Figur

VI. Mensch und Werk:

Gruppe U Mensch und menschliche Körperteile

Gruppe V Waffen und Geräte für Krieg und Jagd (doch Horn siehe W)

Gruppe W Horn, Hifthorn, Posthorn

Gruppe X Handwerkszeug, Arbeitsgeräte, Hausrat (doch Schlüssel siehe I)

Gruppe Y Bekleidungsstücke, Schmuck, optische und akustische Instrumente (doch Horn siehe W)

Gruppe Z Verkehr und Bau: Rad, Anker, Wagen, Schiff, Warenballen, Säule, Turm, Haus, Festung u. a. m.

⁷ V dosavadní literatúre na tuto cestu širěji upozornil zatím A. Haemmerle, Ordnungsprinzip einer Wasserzeichensammlung (1963), doporučující konkrétně aplikaci základního heraldického třídění, užitého v Siebmacherově Wappenbuche.

⁸ Prvý, ještě však ne dost promyšlený návrh naznačil Briquet již r. 1892 v práci *De la valeur des filigranes du papier comme moyen de déterminer l'âge et la provenance de documents non datés* (nejnověji je práce přetiskována v IV. sv. MGHPHI: *Briquet's opuscula. The complete works of Dr. Briquet without Les Filigranes*. Hilversum 1955, str. 235—240). Soudobé (tj. z devadesátých let 19. stol.) třídění Lichačevovo se opírá o třístupňové rozlišení: typ—druh—varianta.

⁹ Srov. např. W. Weiss, *Das Posthorn. Ein Beitrag zur Wasserzeichenkunde*. Gutenberg-Jahrbuch 1944/49, str. 45n. nebo G. Liljedahl, *Eine Wasserzeichensammlung in Stockholm*. Papiergeschichte 6 (1956), str. 61—65.

¹⁰ Gerardy sám navrhuje po vzoru přírodovědné klasifikace následující schéma: Motiv—Typ—Ordnung—Spezies—Klasse—Gruppe—Untergruppe—Familie. T. Gerardy, *Sammeln, Ordnen und Katalogisieren von Wasserzeichen*. Papiergeschichte 9 (1959), str. 1—12, zvl. str. 3.

¹¹ Jde, jak je patrné, o jistou obměnu Briquetova třídění. V praxi bylo konkrétně použito při klasifikaci velké sbírky filigránů při Historickém ústavu Jugoslávské akademie věd a umění

- v Záhřebu. V. Mošin, *Die Evidentierung und Datierung der Wasserzeichen*. Papiergeschichte 5 (1955), str. 51.
- ¹² T. zn., že rozhodující je vždy formální hledisko, bez ohledu na časové či místní vztahy filigránů. Je ovšem přirozené, že ve většině případů je formální příbuznost filigránů výrazem právě jejich časových či místních souvislostí.
- ¹³ Mošin, l. c., str. 52 považuje za základní tyto varianty: identická, podobná, deformovaná, odlišná.

PROBLEME DER KLASIFIZIERUNG DER WASSERZEICHEN

In der bisherigen filigranologischen Praxis bei der Klassifizierung der Wasserzeichen tritt eine übermässige Freiheit bei der Festlegung der Kriterien zutage und damit auch eine Uneinheitlichkeit der Methode. Am häufigsten werden die sachliche, die alphabetische, die chronologische oder die territoriale Klassifizierung angewendet. Der Autor weist auf die Vorzüge und die Mängel der einzelnen Systeme hin. Die am besten geeignete Klassifizierung scheint ihm die sachliche Einteilung nach dem ikonographischen Inhalt der Wasserzeichen zu sein. Soll die sachliche Einteilung zu einem vollwertigen Klassifikationsprinzip werden, dann ist es allerdings notwendig, sie von den bestehenden Mängeln und Unzulänglichkeiten zu befreien. Vor allem ist es nötig, die bestehende Willkür bei der Aufstellung der Klassifizierungsschemata zu beseitigen, die klare Definition der grundlegenden Gruppen, sowie die nicht genügend durchgearbeitete Systematik, die allzusehr der individuellen Zusammensetzung der jeweiligen Sammlung unterliegt. Eine unerlässliche Aufgabe wird hier die Ausarbeitung einer allgemein verbindlichen Klassifizierung sein und diese kann selbstverständlich nur aus einer Konsultation führender Fachleute internationalen Masstabs hervorgehen. Natürlich muss ein solcher Versuch von der allseitigen Erkenntnis der Beschaffenheit der Wasserzeichen als Bildzeichen in dem ganzen Ausmass ihrer recht grossen Variabilität ausgehen. Nicht weniger selbstverständlich sollte aber auch die Forderung sein, dass man mehr als bisher auch die Erkenntnisse und Erfahrungen des heraldischen Systems berücksichtigen sollte.

